

ŽEMĒS ŪKIS LIETUVOJE

Ūkininkavimas. Lietuvoje žemės ūkis yra vienas iš seniausių verslų. Pagrindiniai maisto produktai buvo grūdai ir mėsa. Svarbiausia grūdinė kultūra buvo rugiai, taip pat auginti kviečiai, avižos, miežiai, soros, grikiai. Populiariausios daržovės buvo ropės, gausiai auginta ankštinių kultūrų – žirnių, pupų, lęšių. Nuo seno lietuviai augino galvijus, kiaules, avis, ožkas, kiek vėliau – arklius. Žemės ūkio produktai ir gaminiai 1919-1940 m. sudarė apie 90 proc. viso Lietuvos eksporto. To meto Lietuvos žemės ūkio gamybos lygis buvo panašus į kitų Vakarų Europos šalių lygį. Didžioji dalis šalies gyventojų vertėsi žemės ūkio veikla. 1940 m. sovietinė okupacija sunaikino į rinką orientuotą Lietuvos žemės ūkio struktūrą, pakeitė žemėvaldą ir pradėjo diegti sovietinę žemės ūkio struktūrą, kurios metu buvo įsteigti kolūkiai. Lietuvai atgavus nepriklausomybę 1990 m. buvo vykdomos žemės reformos, pertvarkytas žemės ūkis.

Gyvulininkystė. Lietuvos istoriniuose šaltiniuose nuo XI a. minimi jaučiai, karvės ir ožkos. Vėliau vyravo galvijų ir kiaulių auginimas, trečią pagal gausumą naminių gyvulių grupę sudarė smulkūs raguočiai (avys ir ožkos). Lietuvoje naminiai gyvuliai visada buvo svarbus maisto šaltinis – teikė mėsą ir pieną, taip pat vilną ir kailius drabužiams, odą apavui bei kitiems gaminiams. Iš naminių gyvulių kaulų bei ragų buvo gaminama nemažai dirbinių. Svarbi gyvulininkystės šaka buvo arklių veisimas, kuris plėtojant žemdirbystę įgavo vis didesnę reikšmę dėl traukiamosios jėgos. Iš kitų gyventojus maitinančių užsiėmimų svarbiausia buvo bitininkystė, kuri teikė vaško net ir eksportui jau XIII a. pabaigoje.

Žuvininkystė ir žvejyba. Lietuvoje žuvininkystė ir žvejyba turi galias tradicijas – tai nuo seno vienas svarbiausių šalies verslų. Žuvis buvo ne tik gaudomos upėse bei ežeruose, bet ir auginamos tvenkiniuose. XV–XVI a. Lietuvoje atsirado pirmieji tvenkiniai. Jų atsiradimui poveikį turėjo Lietuvos didikai. Tvenkinių plotai plėtėsi XIX pabaigoje–XX a. pradžioje. Iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo visi didieji tvenkinių žuvininkystės ūkiai buvo valstybiniai arba visuomeniniai (kolūkių, draugijų). Dabar jie tapo privačiomis akcinėmis bendrovėmis, uždarosiomis akcinėmis bendrovėmis.

Tikrosios žvejybos atsiradimo laiku laikomas viduriniojo akmens amžiaus laikotarpis, kuomet gyventojai žvejojo bent 17 rūšių žuvis, iš kurių dažniausiai laimikiais tapdavo lydekos, ešeriai, karšiai, lynai. Senoviška ir visoje Lietuvoje žinoma žvejyba žeberklais. Poledinė baidomoji žvejyba – tai senas taikus žvejybos būdas, istoriniuose šaltiniuose minimas jau XVI a., kurio metu nedaroma didelė žala žuvų ištekliams: žvejojama nedideliais mažaakiais tinklaičiais, o žuvis į tinklus viliojamos garsų pagalba. Susiformavęs XIX a. pabaigoje, šis žvejybos būdas po truputį keičiamas ir tobulinamas pasiekė mūsų laikus, išsaugojęs šimtmečiu matuojamas tradicijas.

Sodai. Lietuvoje sodai pradėjo atsirasti pas dvarininkus ir vienuolynuose jau XIV a. Nuo XIX a. pabaigos sodo augalai plačiai paplito Lietuvos ūkininkų soduose, kuomet iš dvarų bei vienuolynų sodų paimti skiepai buvo įskiepijami į miškines obelis, kriaušes. Sodų raida paspartėjo XIX a. antroje pusėje, po baudžios panaikinimo. Šiuo metu Lietuvoje auginama apie 2200 sodo augalų veislių ir formų. Genetinių išteklių požiūriu nepaprastai vertingos senosios liaudies selekcijos obelių, kriaušių, vyšnių ir slyvų veislės.

Amatai – tradicinės profesijos, kurių atstovai vadinami amatininkais, o dirbiniai paprastai gaminami rankiniais įrankiais. Amatų paslaptys buvo perduodamos iš kartos į kartą (tėvo sūnui ar meistro mokiniui). Viduramžiais amatai sparčiausiai vystėsi miestuose ir ypač Vilniuje, tapusiam Lietuvos amatininkystės

centru. XIII a. pab. – XIV a. amatininkystė atsiskyrė nuo tradicinių verslų ir tapo savarankiška ūkio šaka. Amatai Lietuvoje klestėjo – dailidės statydavo namus, gamindavo baldus, siūlams verpti ratelius; darbo turėjo kubiliai, klumpadirbiai, pynėjai, rišėjai, batsiuviai, siuvėjai, audėjos, račiai, kalviai, kailiadirbiai. Taip pat populiarūs buvo puodžiai, knygrišiai, geležies, odos bei akmens apdirbimo amatininkai ir juvelyrė. Kaimuose iki XX a. pr. gyvavo namų amatai – iš savo ūkio žaliavų pačių daryti žemės ūkio padargai, audiniai, maisto produktai, naudoti šeimos ir ūkio reikmėms.

ŽEMĖS ŪKIS ŠIUO METU

Lietuvoje žemės ūkis - vienas seniausių verslų, o kaimo vietovės Lietuvoje užima didžiąją dalį teritorijos.

Lietuva istoriškai yra žemės ūkio šalis. Žemės ūkio sektorius atlieka labai svarbias ekonominę, socialinę, aplinkosauginę ir etnokultūrinę funkcijas ir yra laikomas prioritetine šalies ūkio šaka. Tai yra antras pagal dydį Lietuvos ekonomikos sektorius, kuris visais istoriniais laikotarpiais Lietuvoje atliko svarbų ekonominį ir socialinį vaidmenį.

Žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės dalis nuo bendrosios pridėtinės vertės, proc. 2016 m. sudarė 3,3 proc., o žemės ūkio ir maisto produktų eksportas 19,4 proc. Lietuvos eksporto.

Nors Lietuvos teritorija užima 65,3 tūkst. km², bet agro klimato sąlygos atskirose šalies teritorijose yra skirtingos. Lietuva yra vėsiojo vidutinio klimato zonoje su vidutinio šilumo vasaromis bei vidutinio šaltumo žiemomis. Vidutinė liepos mėnesio temperatūra yra apie 17 °C, žiemą – apie -5 °C;

Lietuvos klimato ypatybė yra ta, kad žiemos čia šiltos ir sniego iškrenta mažai. Ruduo būna šiltas ir lietingas, pavasaris – palyginti šaltokas, o vasara – vidutinio šilumo, oras gana drėgnas ir kritulių iškrenta per metus palyginti daug. Debesuotumas per visus metus yra didelis, todėl saulės šilumos kiekis, tenkantis žemei, žymiai sumažėja. Faktiška saulės spindėjimo trukmė net vasarą Lietuvoje nesudaro daugiau kaip 60 % galimojo šiai platumai saulėtumo.

Derlingumas yra pagrindinis veiksnys, apribojantis šilumą mėgstančių augalų auginimą Lietuvoje plačiu mastu, labai nepastovus tiek atskirais metais, tiek metų eigoje. Karščiausiomis vasaromis, kai į Lietuvą ateina tropinio oro masės, maksimali oro temperatūra atskirais dienomis siekia +33-35 °C, bet atskirais metais oro temperatūra liepos mėnesį naktį gali nukristi iki +6-7 °C.

Vidutinis metinis kritulių kiekis Lietuvoje 670 mm, tačiau jo pasiskirstymas teritorijoje netolygus, svyruoja nuo 500 iki 900 mm. Tokius didelius svyravimus sukelia stambių reljefo formų, lygumų ir aukštumų kaita. Šiltuoju metų laikotarpiu (balandį – spalį) iškrinta 60 – 65 % metinio kritulių kiekio. Vasarą kasmet pasitaiko labai smarkių liūčių, kai per parą iškrinta net 30 mm ir daugiau kritulių. Dažnas reiškiny – rūkas.

Apibendrinant Lietuvos žemės ūkio situaciją, galima teigti, jog Lietuva turi geresnį biologinių išteklių balansą nei dauguma Europos Sąjungos šalių. Todėl didinant gamybos apimtis ir diegiant intensyvias technologijas, būtina tuo pačiu metu taikyti priemones, kurios skatintų ūkius nepažeisti gamtinės pusiausvyros, biologinius išteklius naudoti tausoiant ir atsakingai. Juk ūkininkai yra pirmoji maisto produktų gamybos grandinė, kuri ne vien tik auginama maisto produktus. Ūkininkai dažnai ir pagamina, ir perdirba produktus, o taip pat tiesiogiai parduoda juos vartotojams.

Grūdai

Lietuvoje palankios gamtinės sąlygos ir nemaži geros kokybės žemės ūkio naudmenų plotai javams auginti bei sukaupia ilgametė jų auginimo patirtis sąlygojo grūdinių augalų derliaus per kelerius metus padidėjimą. Tam įtakos turėjo pasėlių plotų didėjimas bei pradėtos taikyti pažangesnės technologijos augalininkystėje. Mūsų šalies ūkininkai pasiekė Vakarų Europos lygį. Vis didėjantis grūdų derlius tampa vyraujančia tendencija.

Lietuvoje daugiau nei 32 000 įvairių dydžių ūkių augina javus, aliejinius ir ankštinius augalus (Cereal, oil and leguminous crops). Grūdiniai augalai sudaro reikšmingą pasėlių struktūros dalį. 2016 m. pasėlių plotas sudarė 2,1 mln. ha. Ypač išaugo javų ir ankštinių augalų lyginamoji dalis pasėlių struktūroje: javų plotas sudarė 65 proc., ankštinių augalų plotas sudarė 11 proc. Lietuvoje auginamų javų bendroji produkcija sudaro 34,3 proc. visos žemės ūkio produkcijos.

Lietuvoje palankios klimatinės sąlygos leidžia sėkmingai auginti rugius, kviečius, kvietrugius, miežius, grikius ir kitus grūdinių kultūrų augalus. Mūsų šalyje iš grūdų gaminamas salyklas, miltai, įvairios kruopos, dribsniai, makaronai, sausi pusryčiai ir trapučiai, krakmolos, glitimas, sirupai, didžiausią produkcijos dalį sudaro pašarai.

Daržovės

Lietuvoje tinkamos klimato sąlygos ir pakankamas žemės našumas daržininkystei plėtoti. Prielaidas lauko daržininkystei plėtoti sudaro ir tradicijos. 2016 m. lauko daržovių pasėlių plotai buvo 10,7 tūkst. ha. Šiltnamių daržovių plotai užėmė 0,5 tūkst. ha. 2016 m. daržovių pasėlių dalis sudarė 3,4 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos. Vidutinis lauko daržovių derlingumas buvo 18,6 t/ha. Lauko daržovių derlius buvo 196,2 tūkst. t, šiltnamių daržovių – 18,4 tūkst. t. Ūkininkų ūkiuose buvo auginama 97,2 proc. lauko ir 80 proc. šiltnamių daržovių, o Žemės ūkio bendrovėse – atitinkamai 2,8 proc. ir 20 proc.

2016 m. didžiausią lauko daržovių pasėlių dalį užėmė kopūstai – 21,5 proc., morkos – 18,7 proc., burokėliai – 16,8 proc., svogūnai – 15,9 proc. Kopūstų derlius buvo 65,3 tūkst. t, morkų – 44,4 tūkst. t, burokėlių – 40,3 tūkst. t., svogūnų – 26,5 tūkst. t.

Bulvių auginimas Lietuvoje yra tradicinė žemės ūkio šaka, jas augina apie 70 proc. ūkių. Bulvės pasėlių plotas užėmė 21,3 tūkst. hektarų žemės, o 2016 m. jų derlius buvo 340 200 tonų.

Sodai

2016 m. Lietuvoje buvo 29,5 tūkst. ha sodų ir uogynų. Dažniausiai Lietuvos soduose ir uogynuose auginama kultūra – obelys. Jų plotai 2016 m. sudarė 13,7 tūkst. ha. Kriaušės (1,7 tūkst. ha), slyvos (1,1 tūkst. ha), vyšnios su trešnėmis (1,3 tūkst. ha) 2016 m. užėmė maždaug po 4 proc. bendro sodų ir uogynų ploto. Uogynų plotai per pastaruosius metus didėjo ir 2016 m. sudarė 11,4 tūkst. ha. Daugiausiai buvo auginama juodųjų serbentų – 4,5 tūkst. ha.

Iš vaisių ir uogų gaminami įvairūs gaminiai. 2016 m. daugiausia (9,7 mln. l) pagaminta sulčių. Didžiausia dalis (60 proc.) išspausa iš obuolių. Kiti pagrindiniai gaminiai: užšaldyti vaisiai ir uogos bei įvairūs džemai, marmeladai, drebučiai, tyrės ir pastos. Taip pat gaminami įvairūs vynai bei sidras.

Pienas

Pieno ūkio reikšmė Lietuvos žemės ūkyje išlieka didelė. Pieno gamyba užima antrąją vietą po grūdų gamybos.

2016 m. melžiamas karves laikė 47,1 tūkst. ūkių. Daugiausia (21 proc.) karvių buvo laikoma ūkiuose, turinčiuose 3 – 9 karves. 2016 m. primelžta 1756 tūkst. t pieno, iš jo 80 proc. supirkta perdirbti. Lietuvoje apie 79 proc. pieno pagamina ūkininkų ir šeimos ūkiai. Vidutinis karvių produktyvumas Lietuvoje 2016 m. buvo 5536 kg iš karvės.

Pagrindinė Lietuvos pieno perdirbimo pramonės specializacijos kryptis – sūrių gamyba. Šie produktai vyrauja ir eksporto struktūroje.

Mėsa

Gyvulininkystės sektorius Lietuvoje yra svarbi ir prioritetinga žemės ūkio sritis, aprūpinanti šalies vartotojus įvairiais gyvulininkystės produktais ir patį žemės ūkį organinėmis trąšomis. Šio sektoriaus plėtrai šalyje yra palankios gamtinės sąlygos, susiformavusios gyvulių auginimo tradicijos, sukaupta patirtis.

2016 m. pabaigoje Lietuvoje galvijus augino 57,5 tūkst. ūkių. Vidutinis ūkio dydis nėra didelis. Vienam ūkiui teko vidutiniškai 12 galvijų. Lietuvoje daugiausiai auginami limuzinų, angusų, aubraku, šarolės grynaveisliai mėsiniai galvijai. Tačiau daugiausia auginama mišrūnų.

2016 m. pabaigoje Lietuvoje buvo laikoma 663,9 tūkst. kiaulių, iš jų 48,8 tūkst. veislinių paršavedžių. 10,4 tūkst. ūkiuose buvo auginama 163,6 tūkst. avių, vidutiniškai po 16 avių ūkyje. 2016 m. pabaigoje Lietuvoje buvo auginama 10098,9 tūkst. paukščių, iš kurių 98 proc. buvo vištos. Trečdalį vištų sudarė dedeklės. Dar buvo auginamos žąsys, antys, kalakutai ir kiti paukščiai.

Žuvininkystė

Lietuvos gamtinės sąlygos yra palankios žuvininkystei plėtoti. Žuvininkystės sektorius svarbus Lietuvos Baltijos jūros pakrantės regionui ir yra nacionalinio paveldo dalis. Žvejybos veikla Lietuvoje turi galias istorines tradicijas. Lietuva turi stiprų ir gana didelį žvejybos laivyną.

Per 2016 m. Lietuvos žvejybos įmonės Baltijos jūroje (įskaitant priekrantę) sugavo 19 112 t įvairių rūšių žuvų. Pagrindinę žvejybos laimikio Baltijos jūroje dalį sudarė: 11 548 t Baltijos šprotų, 5 199 t strimelių, 1 669 t menkių ir 303 t upinių plekšnių.

Vidaus vandenų žuvininkystei didelę įtaką daro šalies geografinė padėtis. Didžioji šalies teritorijos dalis yra vidutinių platumų klimato šiaurinėje dalyje. Vidaus vandenys – tai Kuršių, Kauno marios, ežerai, upės, vandens talpyklos, įvairūs tvenkiniai, polderiai ir akvakultūros tvenkiniai. Vidaus vandenų bendras plotas – 2,6 tūkst. kv. km, t. y. 4 proc. šalies teritorijos.

Žuvivaisa. Šalyje skiriamas didelis dėmesys žuvų ištekliams atkurti. 2016 m. į vandens telkinius iš viso išleista 23 632 mln. vnt. Žuvų. Lietuvoje sukaupta vertingų verslinių lašišinių šeimos žuvų – vaivorykštinių upėtakių auginimo patirtis.

Projektą „Agroturizmo produktų vystymas, puoselėjant ūkininkavimo tradicijas Lietuvoje ir Latvijoje“ finansuoja 2014–2020 m. Interreg V-A Latvijos ir Lietuvos programa.

Šis dokumentas parengtas naudojant Europos Sąjungos finansinę paramą. Už šio dokumento turinį atsako Lietuvos kaimo turizmo asociacija. Jokiomis aplinkybėmis negali būti laikoma, kad jis atspindi Europos Sąjungos nuomonę.